

JAN SCHMIDT, *Through the Legation Window, 1876-1926*. İstanbul, Netherlands Historisch-Archeologisch Institut, 1992. 222 sayfa. 223-227 Bibliyografya, 229-250 Index.

Eser 4 bölümden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm, Batı Anadolu'daki haydutluk ve eşkıyalık olaylarının bu bölgedeki Hollanda toplumu üzerindeki etkilerini, İkinci Bölüm, Ermeni meselesi ve Hollanda ilişkisini, Üçüncü Bölüm, "*Pan-İslamizm*" ve bunun özellikle Java Müslümanları üzerindeki etkilerini ve Osmanlı Devletinin bu konudaki ilgisini, ve Dördüncü Bölüm de, Hollanda savaş gemilerinin çeşitli tarihlerde Osmanlı limanlarına ziyaretlerini ve bu limanlardaki "kuvet gösterileri"ni (showing the flag) ele almaktadır.

Görüldüğü gibi, bölümler arasında organik bir bağlantı yoktur. Bunun sebebini yazar şöyle açıklamaktadır: Şimdiye kadar, Hollanda arşivlerinde bulunan ve Osmanlı Devleti'ne ait belgeler üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığından, yazar bu konuyu merak etmiş ve özellikle Hollanda Dışişleri Bakanlığı arşivleri ile Kraliyet Kütüphanesi'ndeki belgeleri incelemiştir. İlgisini, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın başları arasındaki dönem üzerinde yoğunlaştıran yazar, sanıyoruz belgelerin klasifikasyon sistemine paralel olarak, yukarıda belirttiğimiz dört bölümlük bir inceleme ortaya çıkarmıştır.

Eserin ilk 24 sayfası, Aydın vilâyetindeki haydutluk olayları ile bu olaylar sırasında meydana gelen adam kaçırmaları, İzmir Konsolosluğunun Dışişleri Bakanlığındaki raporlarına dayanarak anlatılmaktadır.

Yazar, bu adam kaçırmaları ve haydutluk olaylarının sebebini, tamamen ekonomik faktörlere bağlamaktadır. 1882'de Düyun-u Umumiye idaresinin kurulmasından sonra, bir yandan Osmanlı Devleti'nin zayıf olması, bir yandan da kapitülasyonlar dolayısıyla ve öte yandan da Osmanlı ekonomisinin geriliği ve münhasıran tarıma dayalı bulunması sebebiyle, Osmanlı Devleti'ne bir yabancı sermaye ve yatırım akımı başladığını belirten yazar, bu "*yabancı hücumu*"nun halkta zaman zaman tepkiler doğurduğunu ve haydutluk ve adam kaçırmalarıyla da bu tepkilerin sonucu meydana geldiğini söylemektedir.

Yazar, önce 1880-1904 yılları arasında genel olarak yabancılara yönelen adam kaçırmalarıyla ilgili olarak 16 tanesini zikrettikten sonra, doğrudan Hollanda vatandaşlarına yönelen birkaç adam kaçırmalarıyla ilgili ayrıntıları ile vermektedir.

Yazarın bu arada verdiği bilgilerden, İzmir'in nüfusunun 1910'da 225.000 olduğunu, Hollanda'ya kapitülasyon hakkının 1612'de verilmesinin hemen akabinde Hollanda'nın İzmir'de bir konsolosluk açtığını, 1662 yılında İzmir'de 25 Hollandalı tüccarın yaşadığını, 1861'de ise, aileleri ile birlikte, İzmir'deki Hollandalı sayısının 336'ya çıktığını öğreniyoruz.

Eserin 25-48. sayfalarında yer alan *İkinci Bölüm* ise, Ermeni meselesi ile ilgilidir. Yazar, bu bölümün başında, Hollanda Dışişleri Bakanlığı arşivleri ve Ermeni meselesi konusunda ilginç bir açıklamada bulunmaktadır. Şöyle ki: Hollanda dış politikası itibarıyla "*tarafsız*" olduğu için, Ermeni meselesine oldukça uzaktan bakmış ve bu mesele karşısında da tarafsız

kalmıştır. Bununla beraber, Bakanlık arşivlerinde görünen odur ki, Ermeni meselesi hakkında pek çok rapor bulunmasına rağmen, bu raporlar, Osmanlı Devletindeki Hollandalı diplomatların, doğrudan doğruya kendi bilgi ve gözlemlerine dayanmayıp, kulaktan dolma, "mesmuata müstenit", dedikodulara ve kordiplomatik arasındaki söylentilerle gazete haberlerine dayanmaktadır.

Yazarın bu gözlemi, Ermeni meselesi konusunda, diğer devletler diplomatik belgeleri konusunda ne kadar *dikkatli* davranmak gerektiğinin bir işareti olsa gerek. Keza bu gözlem, zamanında, Ermeni meselesinin nasıl "*dallandırılıp budaklandırıldığı*"nın da işaretini vermektedir.

Yazar, Hollanda Dışişleri Bakanlığı arşivinde, 1894, 1895, 1896 ve 1897 yıllarına ait ayrıntılı raporlar bulunduğunu söylemekte ise de, bunların hakkında fazla bilgi vermeyip, Ermeni meselesine esas itibarile 1914-1918 dönemine ağırlık vermektedir.

Bu bölümde Ermeni meselesi ile ilgili iki nokta göze çarpmaktadır. *Birincisi*, Doğu vilayetlerine bir Hollanda vatandaşının Genel Müfettiş olarak gönderilmesi meselesidir.

1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne baskı yapıp, Ermenilerin bulunduğu vilayetlerde ıslahat yapılması ve özellikle Ermenilerin Kürtlere karşı korunması için tedbirler alınmasını istemesi, Avrupa devletleri arasında, milletlerarası bir mesele haline gelmiş ve neticede Hollanda Hindistanı'nda görev yapmış, yani Müslümanlar arasında bulunmuş, *Louis Constant Westenek*, "tarafsız Hollanda" vatandaşı olması hasebile, Umumi Müfettiş tayin edilmiştir. Lâkin bu görev çok sürmemiştir.

Lâkin bu arada, Westenek'in ücreti konusunda yapılan tartışmalar da dikkatten kaçmamaktadır.

Diğer bir konu ise, 1915 "tehciri" ve bundan doğan tepkilerdir. Hollanda belgelerinden anlaşıldığına göre, bu tehcir meselesinde, Hollanda Hükümetinden fazla, Hollanda'nın İstanbul'daki elçisinin büyük heyecana kapıldığı görülmektedir. Zira, gönderdiği raporlarda, tehcir'i abartmalı bir şekilde tasvir etmiş ve 1.300.000 Ermeninin katledildiğini ileri sürmüştür. Yazar, bu konuda herhangi bir yorum yapmamakla beraber, bir dipnotunda, rakamın tartışması için çeşitli Türk ve yabancı kaynaklara atıfta bulunmaktadır.

Ermeni meselesi ile ilgili olarak Hollanda'nın adı, Sèvres Antlaşmasını hazırlayan Paris Barış Konferansı'nda da söz konusu edilmiştir. Bilindiği gibi, Sèvres Antlaşması Doğu Anadolu'da ayrı bir Ermenistan kurduğu için, bunun başına Genel Vali olarak kimin atanacağı tartışması konusu olmuş ve bu görev için de yine bir Hollanda vatandaşının atanması düşünülmüştür. Lâkin Hollanda hükümeti, Ermeni meselesine bulaşmak istemediği gibi, Ermeniler de bu düşünceye sıcak bakmamışlardır.

Eserin en ilginç kısmını, "*Pan-İslâmizm*" hareketinin, Hollanda Hindistanı Müslümanları üzerindeki etkilerini ve bunun Osmanlı Devleti ile Hollanda arasında sebep olduğu tartışmaları inceleyen *Üçüncü Bölümü*'dür (s. 49-143).

Bu bölüm, kitabın en fazla ilgi çeken kısmı olup, gerçekten okunmaya değer. Yazar, aynı zamanda Osmanlı tarihi üzerinde de çalıştığı için ve öte yandan Hollanda belgelerini kullandığından, Pan-İslâmizm meselesinin gerek içerdeki ve gerek dışardaki gelişmelerini gayet iyi incelemiştir. Bu bakımdan da, Pan-İslâmizm hareketinin özellikle *Java Müslümanları* üzerindeki etkileri, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki politikası ile paralel bir şekilde verilmiştir.

Eserdeki ilginç bilgiler arasında, Osmanlı Devleti'nin ilk defa 1883'te Batavya'ya bir Konsolos atadığını görüyoruz. Galip Bey adındaki bu Konsolosun görevi, bugün anladığımız manadaki konsolosluk yerine, daha ziyade Java Müslümanları ile dinî bağlar kurmak, onları İslâmî bakımdan eğitmek, onlara Kur'anı Kerim hediye etmek gibi görevleri yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Java Müslümanları ile kurduğu bu bağların neticesi olarak, 1899 yılında Java Müslümanlarının liderlerinin çocuklarından 7 kişilik bir grup, öğrenim görmek üzere İstanbul'a gelmiştir.

Java Müslümanlarının Kahire ve Hicaz ile olan ilişkilerinin de açıklandığı bu bölümde, dikkati çeken en önemli iki husus, Osmanlı Devleti'nin ve Halife'nin Java Müslümanları üzerindeki etkisi ve kendilerine gösterilen ilginin neticesi olarak, Java Müslümanlarının Hollanda sömürgeciliğine karşı bağımsızlık hareketlerinde Osmanlı Devleti'ne dayanmak istemesi ile, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılması üzerine 11 Kasım 1914'de ilân edilen *Cihad-ı Mukaddes*'in Java Müslümanları üzerindeki etkileridir. Her iki mesele de Osmanlı Devleti'ne, savaş karşısında tarafsız kalmış olan Hollanda arasında bazı gerginliklere sebep olmuştur.

Dördüncü Bölüm'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde patlak veren ve Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çıkan çatışmalar dolayısıyla, Hollanda Hükümeti'nin de kendi vatandaşlarını korumak amacı ile, bazı küçük savaş gemilerini Osmanlı İmparatorluğu limanlarına gönderilmesi konusu ele alınmıştır. "*Bayrak gösterme*" (show of the flag) şeklinde, yani Hollanda'nın varlığını gösterme şeklinde yapılan bu "ziyaret"lerin, ekseriya İngiliz savaş gemileriyle beraber yapıldığı da dikkatten kaçmamaktadır.

Eserde, ayrıntılı olarak belirtilen bu "ziyaret" veya gösterilerin kronolojik sırası şöyledir: 1875, 1892, 1895, 1896, 1896 ve 1924-1925'de Hicaz, 1890'da Basra, 1896-1897 Osmanlı-Yunan savaşı dolayısıyla İzmir, Mersin, Beyrut ve Selânik, ayrıca başka bir Hollanda gemisinin Midilli, Çeşme, Mersin, İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Hayfa ve Beyrut ziyaretleri. Yine bu sırada İstanbul'daki Ermeni terörü dolayısıyla, Hollanda vatandaşlarını korumak amacı ile Hollanda Hükümeti İstanbul'a savaş gemisi göndermek istemişse de, Osmanlı Devleti, Hollanda'nın 1856 Paris Antlaşması'na taraf olmadığı gerekçesi ile, bu geminin Boğazlardan geçişine izin vermemiştir.

1912-1913 Balkan savaşları sırasında ise "*Gelderland*" isimli bir Hollanda savaş gemisi İstanbul'a gelmiştir. Osmanlı Devleti bu geminin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine bu sefer izin vermiştir.

Millî Mücadelenin sonunda Büyük Taarruz'dan sonra Türk kuvvetlerinin İzmir'e girmesi üzerine, kaçan Yunanlılardan bir kısmı ile, İzmir'deki Hollanda vatandaşları da buza Hollanda gemileri ile İzmir'den tahliye edilmişlerdir.

Sonuç: Osmanlı tarihi üzerinde de çalışmaları olan Jan Schmidt'in bu eseri, Osmanlı Devleti ile Hollanda arasındaki ilişkilerin 1876-1926 döneminin bazı konularına ilginç bir ışık getirmekle beraber, dört bölümde ele alınan her bir konunun birbirile direkt bağlantısının olmaması, bize *sistematik* bir tablo vermemektedir. Yazar, incelediği, Hollanda Dışişleri Bakanlığı arşivindeki belgelerden, 50 yılın sistematiği bir sentezini çıkarmış olsaydı, sanırım çok daha ilginç bir çalışma meydana getirmiş olurdu. Mamafih, bu kritikimiz, eserin bu halile de ilginç olma niteliğini azaltmamakla ve okunmaya değer bir eser olma niteliğini muhafaza etmektedir.

